

RENK ADLARININ “ÇOKLUK” ANLAMI BAĞLAMINDA GÖK/GÖMGÖK ÖRNEĞİ

THE EXAMPLE OF GÖK/GÖMGÖK IN THE CONTEXT OF “MULTIPLICITY” MEANING OF COLOR NAMES

Ülkü ÇETİNKAYA KARAKOYUN

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, cetinkayaulku@gmail.com

Makale Bilgisi

Türü: İnceleme makalesi
Gönderildiği tarih: 25 Ekim 2023
Kabul edildiği tarih: 6 Ocak 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Aralık 2024

Article Info

Type: Review article
Date submitted: 25 October 2023
Date accepted: 6 January 2024
Date published: 25 December 2024

Anahtar Sözcükler

Renk Sembolizmi; Çokluk Anlamı;
Gök; Gömgök; Gök Başlı; Çok Başlı;
Gök Demür; Gök Kanzil

Keywords

Color Symbolism; Multiplicity
Meaning; Gök; Gömgök; Gök Başlı;
Çok Başlı; Gök Demür; Gök Kanzil

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.2.27

Öz

Edebiyat, renk sembolizminin en etkin olduğu alanlardan biridir. Sözlüklerde mavi ve yeşil rengin adı olarak yer alan Türkçe gök sözcüğünün de diğer renk adları gibi edebî eserlerde sembolik işleviyle sıkça yer aldığını görmek mümkündür.

Ancak bu makalede bir renk adı olan Türkçe gök sözcüğü ve onun pekiştirme hecesiyle türetilerek oluşturulmuş gömgök biçiminin “mavi/yeşil”, “masmavi/yemyeşil” biçiminde ifade edilen renk anlamları dışında, diğer bazı renk adları gibi “çok, fazla, aşırı, son derece” anlamında kullanımlarının divan şiirindeki örnekleri değerlendirilmiştir.

Pek çok divan, mesnevi ve nazire mecmuası taranarak derlenen şiir örneklerine bakıldığında, gök ve gömgök sözcüklerinin farklı isimler önüne gelerek sıfat görevinde oldukları saptanmıştır. Buna göre, her bir sıfat tamlaması bir başlık olarak düzenlenmiştir. Bunlardan aynı anlama gelenler tek başlık altında ele alınmıştır.

Farklı isimler önüne gelerek sıfat görevi üstlenen ve dolayısıyla niteledikleri isimlerle birlikte sıfat tamlaması oluşturan gök ve gömgök sözcüklerinin yer aldığı örnekler 10 başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; 1. Gök kandil/ Gök kanzil/ Gök zurna/ Gök ser-hoş, 2. Gök düşmen, 3. Gök zügürd, 4. Gök başlı, 5. Gök demür/Gök âhen/Gömgök demür, 6. Gömgök delü/ divâne, 7. Gök/Gömgök ter (der), 8. Gömgök su, 9. Gömgök âşık ve 10. Gömgök gâzi başlıklardır.

Gök/gömgök sözcüklerinin “çok, fazla, aşırı, son derece” anlamında kullanıldığı örneklerin pek çoğunda tevriye yoluyla renk anlamlarının da çağrıştımlararak çokanamlılık yaratıldığı görülmektedir.

Renk adlarının çokluk anlamı çerçevesinde, gök/gömgök örneğine ilişkin farklı örnekler çıkabileceği gibi farklı kullanımların ortaya çıkmasının da mümkün olduğunu belirtmek gerekir.

Abstract

Literature is one of the fields where color symbolism is most effective. It is evident that the Turkish word gök, which is used to refer to the colors blue and green in dictionaries, regularly occurs in literary works in a symbolic manner akin to other color names.

However, in this article, apart from expressing the names of the colors blue and green, examples of the use of the word gök and its reinforced form gömgök as an adjective in the sense of “much, too much, excessive” like some other color names have been evaluated in divan poetry.

Upon examining the poetry samples gathered from scanning numerous divans, masnavis, and nazire miscelannies, we found that the terms gök and gömgök were employed as adjectives that described nouns. Thus, the article arranges each adjective clause under a heading. Those with the same meaning are analyzed under a single heading.

Examples involving the words gök and gömgök, which act as adjectives before different nouns and thus form adjective phrases with the nouns they define, are discussed under ten headings. These are; 1. Gök kandil / Gök kanzil / Gök zurna/ Gök ser-hoş, 2. Gök düşmen, 3. Gök zügürd, 4. Gök başlı, 5. Gök demür /Gök âhen/Gömgök demür, 6. Gömgök delü/ divâne, 7. Gök / Gömgök ter (der), 8. Gömgök su, 9. Gömgök âşık and 10. Gömgök gâzi.

Giriş

Renkler tarih boyunca insanın sosyal, kültürel, psikolojik ve sanatsal dünyasında önemli bir role sahip olmuştur. Bundan dolayıdır ki renk; fizik, kimya, felsefe, psikoloji, tarih, antropoloji, sanat ve edebiyat gibi pek çok alanın inceleme konusu olmuş ve her disiplin tarafından farklı açılardan ele alınmış bir kavramdır.

Hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan renk kavramı, nesnelere tanımlanmasında ve birbirinden ayırt edilmesinde; insanın bilinmeyenini bilinenle veya soyutu somutla anlatma refleksinin bir sonucu olarak sanatın, duygu ve düşüncelerin ifade aracı oluşuyla simgesel bir değer ve işleve sahiptir. Bir başka deyişle;

Varlığı duyularla algılanamayanı algılanabilir hâle getiren, tespiti mümkün kılan renk, insanoğlu tarafından doğadaki tüm çeşitlerin tanımlanabilmesi ve her türlü şeyin tarif edilebilmesi için kullanılmıştır. İçtekinin dışa vurulması amacıyla rengin ilk kullanımından bu yana kâinatın üzerine kurulduğu “ikilik” hâli; varlıkları birleştirme veya ayırma, varlıkların fark edilme veya gizlenme eylemleri; duygu, düşünce ve bilgilerin aktarım yolu, dünyanın her yerinde renklerle ifade edilmiştir. İnsan soyuna dair en orijinal, en aslı bozulmamış, en eski bilgileri renk unsurlarından çıkarmak mümkündür ve bu bilgiler, insanların renk seçimlerinin rastlantısal olmadığını göstermektedir (Uluşık, 2021, s. 489).

Renklerin çeşitli kültürlerde bir sembol olarak kullanılması *renk sembolizmi* ya da *renk simgeçiliği* kavramını doğurmuştur. Sembolleşme, renklerin insanın dış dünyası kadar iç dünyası ile de güçlü bir bağı olduğunun keşfedilmesi sonucu zaman içinde belli sembolik değerler kazanması ile gerçekleşen bir süreçtir. Bu değerler “bütün insanlığın benimsediği ve aynı anlamda algıladığı açılımlara sahip olsa da bazı kültürlerde ve geleneklerde tamamen farklı algılanmıştır.” (Yıldırım, 2006, s. 140). “Her rengin geniş bir anlam bileşimi olduğu” (Lings, 2003, s. 46; Yıldırım, 2006, s. 130) göz önünde bulundurulduğunda, renk sembolizmindeki çeşitliliğin bireysel, kültürel ve evrensel olmak üzere üç farklı temele dayandığını söylemek mümkündür. Sembolik çeşitliliğin kültürden kültüre ya da aynı kültür içinde bağlam ve zamana bağlı olarak değişiklikler gösterebileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Zira,

İnsanlar bireysel olarak veya soylarıyla beraber, coğrafya ve iklimin fizikî ve psikolojik etkisiyle; ayrıca içinde bulunduğu iktisadî, siyasî, askerî, tarihî, dinî, sosyal vb. koşullarla renkleri kodlamıştır. Kültürlerde bu kodlardan bazıları evrensel değer taşıırken bazıları

sadece kodlandıkları kültürün değerlerini yansıtmaktadır. Beyazın olumlu manada saflık, temizlik sembolü olduğunu her kültür kabul eder ama Uzak Doğu kültüründe beyazın sembolü olduğu olumsuz kavram, matemdir ve bu örnek, kültürlerin renkler konusunda hem evrensel hem de kendilerine özel değerlerini açıklayabilmek bakımından önemlidir. Aynı zamanda aynı kültür içerisinde bir rengin hem olumlu hem olumsuz kavramları ifade etmek için de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Türklerde 'kök/gök' yani mavi ve tonları 'ölümsüz olan'ın ve onunla bağlantısı olan varlıkların tasvirlerinde olumlu anlamda kullanılırken bir 'ölü'nün arkasından bu tonlarda giyinmek -yine tanrısallık temelli olmakla birlikte- ölüm gerçeğinin acısını somutlaştırmak için olumsuzla vurgu yapmak amacıyla kullanılmıştır. Hem evrensel hem toplumsal hem de bireysel açıdan renklerin kodlanması konusunda çok fazla örnek vermek mümkündür (Uluşık, 2021, s. 490).

Edebiyat, renk sembolizminin en etkin olduğu alanlardan biridir. Nitekim pek çok şair ve yazarın kimi renkleri dil ve üslubunun ayırıcı bir özelliği olabilecek boyutta öne çıkararak kullandıkları görülür. Renkler bu kullanımlarda toplumsal ya da evrensel sembolik anlamlarının yanı sıra, şair ya da yazarın hayal dünyasındaki bireysel çağrışımların yansımaları olarak da karşımıza çıkar.

Teorik ve estetik temelleri itibariyle belirli bir geleneğin benimsendiği; dolayısıyla söyleyiş dışında bireysel üslubun çok öne çıkmadığı divan edebiyatında yazılmış eserlerde de renk sembolizmine ilişkin bir söz varlığı oluşmuştur.

Renk unsurunun şiir dilinde etkin bir anlatım aracı olan teşbihlerde önemli bir benzetme yönü (vech-i şebih) olduğu ve bu teşbihlerin yaygın kullanımının zamanla sözcüklerin yan anlamlar kazanmasına yol açtığı bir gerçektir. Örneğin divan şiirinde sevgili tipinin dudağı, kırmızı rengin en güçlü sembollerinden biri ve yarı değerli bir taş olan la'le benzetile benzetile la'l sözcüğü sözlüklerde mecazen "dudak" anlamı kazanmıştır.

Renkler kimi zaman da Şeyh Galib (öl. 1799)'in "sefid ü siyâh u sürh"¹ redifli iki gazelinde² olduğu gibi, şiirde anlam ve kavram birliğini sağlayan bir unsur olan redif olarak kullanılmış; şiirin bütününde söz konusu renklerin soyut ve somut pek çok çağrışımının ve sembolik niteliğinin yansımaları görmek mümkün olmuştur.

Öte yandan, renklerin insan zihninde yarattığı çağrışım zenginliği, renk sembolizminin yanı sıra, renk adı olan sözcüklerin temel anlamının ötesinde bambaşka anlamlar kazanarak anlam çerçevesinin genişlemesine yol açmıştır. Örneğin Türkçe "kara", Farsça "siyâh-siyeh" sözcüğünün *ayıp, kusur; kötü, uğursuz, koyu, yoğun; şiddetli, güçlü; çok, fazla, aşırı vb.* anlamlarında kullanıldığına sözlü ve yazılı kültürde sıkça rastlanır. *Kara/ siyâh* sözcüklerinin "çok, fazla, aşırı" anlamı *gök* ve *kızıl* sözcüklerinin anlam çerçevesi içinde de görülür.

Bu makalede, bir renk adı olan ve *mavi, yeşil* anlamındaki Türkçe *gök* sözcüğü ve onun pekiştirme hecesiyle türetilerek oluşturulmuş *masmavi/ yemyeşil* anlamındaki *gömgök* biçiminin, (Ayverdi, 2020, s. 428; Olgun ve Draşan, 1984, s. 110) dışındaki sözlüklerde yer almayan, mecazen "çok, fazla, aşırı, abartılı" anlamında kullanımlarının divan şiirindeki örnekleri değerlendirilecektir.

Konuya ilişkin olarak derlenen kimi örnek beyitler anlam ve yapı olarak aynı niteliğe sahiptir. Bunlar arasında seçim yaparak bir kısmını çalışmanın dışında bırakmak yerine, nicelik açısından bir gösterge olması için, konu başlıkları altında yer verilmeyen örnekler, ilgili başlıklara eklenen dipnotlarda gösterilmiştir.

Pek çok divan, mesnevi, nazire mecmuası ve kaynak eser taranarak derlenen örnek şiir metinlerine bakıldığında *gök* ve *gömgök* sözcüklerinin farklı isimler önüne gelerek sıfat görevinde oldukları görülmektedir. Buna göre, her bir sıfat tamlaması bir başlık olarak düzenlenmiştir. Sıfat tamlamalarından aynı anlama gelenler aynı başlığa dâhil edilmiştir. Bunlar aşağıda şöyle değerlendirilmiştir:

¹ Bu şiirin renk simgeciliği açısından değerlendirilmesine ilişkin geniş bilgi için bkz. (Yıldırım, 2006).

² Şeyh Galib *Divânı*'nda bu iki gazelin matla beyitleri şöyledir:

Fecr oldı âşikâr sefid ü siyâh u sürh / Çerh oldı pür-nigâr sefid ü siyâh u sürh (Gürer, 1994, s. 362).

Açdı bir özge kâr sefid ü siyâh u sürh / Naçkâş-ı rüzgâr sefid ü siyâh u sürh (Gürer, 1994, s. 363).

1. GÖK KANDİL³ / GÖK KANZİL / GÖK ZURNA / GÖK SER-HOŞ

Bu başlıktaki *kandil*, *kanzil*⁴ ve *zurna* sözcükleri “sarhoş” anlamındadır. *Kandil* sözcüğünün “sarhoş (mest)” anlamına yalnızca (Olgun ve Drağsan, 1984, s. 175)’te rastlandı. Bunun dışındaki kaynaklarda *kandil* maddesi altında, *gökkandil* ibaresi mecazen “çok sarhoş, aşırı sarhoş” anlamında yer almıştır (Şemseddin Sami, 1992, s. 1085; Ayverdi, 2020, s. 427; Redhouse, 1992, s. 1477). *Kanzil* sözcüğü “geçkin, sarhoş” anlamıyla yalnızca (Dilçin, 1983, s. 125)’te geçmektedir. Nitekim Bâkî (öl. 1600) ve Nevâlîzâde Atâyî (öl. 1618)’ye ait şu iki beyitte *kanzil* sözcüğünün “sarhoş” anlamı açıkça görülmektedir:

Râh-ı miñnetde döküp kanlu yaşuñ eyle fiğân

Bâde-i Óaşk ile Óâlemde dilâ kanzil iseñ

Atâyî (Yüce, 2010, s. 65).

Şurâhî üstür-i ser-mestdür gerden-firâz olmuş

Lebün şevki ile cām-ı şarâb-ı nâb kanzildür

Bâkî (Küçük, 1994, s.

155).

Ahmet Talat Onay da “*Halk arasında sarhoşluğun son derecesini ifade için ‘kandil, kanzil, gök kandil’ gibi tabirler kullanılır.*” demiştir (1993, s. 238).

Kandil, *kanzil*, *zurna* ve *ser-hoş* sözcüklerinin başında yer alan *gök* sözcüğü, “çok, aşırı” anlamıyla sıfat durumundadır. Aşağıdaki örnek beyitlerde de görüleceği üzere *gök kandil*, *gök kanzil*, *gök zurna* ve *gök ser-hoş* ibareleri “aşırı, kendini bilmez” şekilde sarhoş” anlamındadır.

Böyle gök kandil iken def’i-ñ humâr itmek için

Lâciverdi kadeh’in hep tolu şağlar sünbül

Sünbülzâde Vehbî (Yenikale,

2017, s. 235).

Gördi zerrin-kadeh nergis-i mest-i bâğı

Döndi gök kanzile gülşende ser-â-ser sünbül

Haşmet (Aksoyak, 2018, s. 83).

Lâle-i sürhi de kendü gibi gök zurna ider

Bir kadeh cür’asını üstine serper sünbül

Sâbit (Karacan, 1991, s. 185).

³ *Ólzzetäsâ neşöenün buldur şuyın zühd eyleme*

Göksu’da gök kandil ol Pertev ko gitsün Óağl u hüş

Pertev (öl.1807-8) (Bektaş, 2017, s. 168).

Gice Kandılli’de gök kandil olup ol meh-rü

Mâh-tâb eyleyerek eyledi ‘azm-i Göksu

Esrâr Dede (öl.1796) (Horata, 2019, s. 327).

⁴ Kaynaklarda “sarhoş, çok sarhoş” anlamı verilen *kandil* ve *kanzil* sözcüklerinin etimolojisine ilişkin kimi tespitler başka bir çalışmaya konu edilmiş ve tarafımdan yayıma hazırlanmaktadır.

Yüri var meykede-i Őaşkda gök ser-hoş ol
Bengveř sersem ider ādemi zerķ ü sālūs Esrar Dede (Horata, 2019, s. 241).

2. GÖK DÜŞMEN

Lebib (l. 1768-69)'in aşağıdaki beytinde *gök* sözcüğü *düşmen* sözcüğünü nitelemektedir. Buna göre *gök düşmen* ibaresi, "aşırı derecede düŐmanlık duygusu içinde olan, düŐmanlık eden" anlamındadır. Beyitte geçen Türkçe *kan yağı* ibaresi de aynı anlamda olup *gök düşmen* ibaresini hem açıklar hem de pekiştirir durumdadır. *Kan yağı* ibaresi *Yeni Tarama Sözlüğü*'nde her ne kadar "kan düŐmanı" (Dilçin, 1983, s. 124) anlamında ise de buradaki *kan* sözcüğü tıpkı *gök* sözcüğü gibi yine çokluk bildirmektedir. Nitekim *kan tere batmak* (bkz. Bu makaledeki 7. başlık Gömgök/gök ter/der), *kanzil/kandil*, *kan mest*, *kan ser-hoş*, *kan hayran vb.*⁵ ibareleri bu anlamı açıklayan örneklerdir.

Esed dinmez ki ceng içre çıkar ğār-ı ğılāfından
Gürüh-ı haşmına kan yağı gök düşmen bir ejderhā Lebib (Kurtoğlu, 2017b, s. 177)

Necātī (l. 1509)'nin aşağıdaki beytinde geçen *kan yağı* ve *kızıl düşmen* ibareleri de aynı anlamdadır. Yukarıdaki beyitte geçen *gök düşmen* ibaresindeki *gök* sözcüğünün anlamsal işlevini *kızıl düşmen* ve *kan yağı* ibarelerinde, *kızıl* ve *kan* sözcükleri üstlenmiştir. Dolayısıyla *gök*, *kızıl* ve *kan* sözcükleri çokluk bildiren sıfatlardır.

Nev-bahār eyyāmu geldi Őiř ü Őiřret çağıdur
Tevbelerle ğülkızıl düşmen süciķan yağıdur Necātī (Tarlan, 1997, s. 259)

3. GÖK ZÜĞÜRD

Kātibzāde Sākıb (l. 1716/17), *gök* sözcüğünü "*parasız, meteliksiz kimse*" (Ayverdi, 2020, s. 1394) anlamındaki *züğürd* sözcüğünü niteleyen bir sıfat olarak kullanmıştır. Dolayısıyla *gök züğürd*, "hiç parası olmayan, züğürtlüğün son derecesinde olan, meteliksiz" anlamındadır.

Gök züğürd olduğum ider iřĖār
Zaħm zaħm-ı kebūd-ı řine-i zār Sākıb (Kırbıyık, 2017, s. 126)

⁵ Bkz. 4. dipnot.

4. GÖK BAŞLU

Gök başlu deyimini *Derleme Sözlüğü*'nde "işe yaramaz, kötü" (1972, s. 2135) anlamındadır. Konuya ilişkin bilgi veren başka bir kaynağa rastlanamadı. Bu çalışma için yapılan derlemede *gök başlu*nun kullanımına Şeyhülislam Yahya (öl. 1517) ve Şeyhî (öl. 1635)'nin aşağıdaki beyitlerinde rastlandı ve *Derleme Sözlüğü*'nde verilen anlamın beyitlerin bağlamına uygun olduğu görüldü.

Bir dem mi vardur kim beni āzürde-ĥâtır eylemez
Baĥa sipihrüñ itdüĝin gök başlu kâfir eylemez Yahyâ (Kavruk, 2001, s. 508)

Çarĥ-ı ezraĥ-fâma hem-reng olımaız āl-i Şabâ
Şeyĥiyâ gök başlu kâfirdür yanumda ehl-i rızĥ Şeyhî (Nar, 2007, s. 105)

Her iki beyitte de *kâfir* sözcüğünü niteleyen *gök başlu* sıfatının *Frenk* için kullanımı bir Kerkük türküsünün şu sözlerinde görülüyor:

Zülfün kısa yüz örtmez
Hayalin serden gitmez
Mene ettiĝin zulmü
Gök başlu Frenk etmez⁶

Kâfir/Frenk sözcüklerini niteleyen *gök başlu* ile *çok başlu (ziyâde-ser)* deyiminin anlamsal benzerliĝi ve *gök* sözcüğünün *çok* anlamı bu iki deyimden aynı olduĝu düşüncesine yol açmaktadır. Zira, daha çok sevgilinin saçını niteleyen *çok başlu* deyiminin Revânî (öl. 1523) ve Muvakkitzâde Pertev (öl. 1807-8)'in aşağıdaki beyitlerinde *kâfircik* ve *zülfi kâfir* sözcüklerini nitelemesi, bu düşüncüyü güçlendiren birer kanıt niteliğindedir:

Eĝilüp ĝuşına söyler ĝibi olur ĥaddin öper
Zülfi yârüñ nice çok başluca kâfercük olur Revânî
ŐAceb var mı diyen ĝamzeye ĝaddârlık bilmez
Ya ol çok başlu zülfi kâfire Őayyârlık bilmez Pertev (Çetinkaya, 2009, s. 233-234)

⁶ Bu türkü sözleri, makalenin hazırlandığı tarihte internetteki (Erişim tarihi: 11.10.2023) (<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1827>) adresinden alınmıştır. Ancak daha sonra bu sayfaya erişilememiştir. Söz konusu türkü sözleri için başka bir kaynak araştırması yapıldığında, türkünün farklı versiyonunu ile karşılaşılmış, alıntıladığımız biçimine ulaşılammıştır.

Tıpkı *gök kandil*, *gök zurna*, *gök ser-hoş* deyimlerinin aynı anlamda oldukları gibi, *gök başlu* ve *çok başlu (ziyâde-ser)* deyimlerinin de aynı anlamda olduğunu göstermesi bakımından *çok başlunun* anlamlarına değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu anlamlar şunlardır:1.Hilekâr, aldaticı, yalancı, kurnaz. 2. Dolandırıcı, yankesici, hırsız, 3. Fitnekâr, 4. Vefasız, 5. Zalim, gaddar 6. Bir konuda uzman, usta, mahir 7. Kendisini olduğundan üstün gören ve üstesinden gelemeyeceği işlere kalkışarak beceremeyen kimse, 8. Ser-keş, asi, dik başlı, başına buyruk, itaatsiz, inatçı, 9. Mağrur, kibirli, kendini beğenmiş, büyüklük taslayan 10.Cesur, korkusuz, 11. Küstah, şımarık, saygısız, utanmaz (Çetinkaya, 2009, s. 241).

Ancak *gök başlu* deyiminin bilinen kullanımlarında *kâfiri* nitelemesi dolayısıyla, kâfirlerin kullandığı başlık rengi olarak değerlendirildiği, Recep Demir'in "Osmanlı Şiirinde Öteki ve Başkası Olarak Kâfir İmgesi" adlı makalesinde "Gök Başlı Kâfir".başlığı altında (Kenanoğlu, 2007, s. 343,349)'dan aktarılan şu bilgilerde görülmektedir:

Kılık kıyafetle ilgili düzenlemelerin temel olarak Müslüman ve gayrimüslimlerin ayırt edilmesine yönelik olduğu ve harfiyen uygulamanın güçlüğü anlaşılmaktadır. Zira İmparatorlukta farklı dönem ve coğrafyalarda giyilmesi zorunlu kılınan renklerde de farklılıklar olduğu görülmektedir. Fatih döneminde kırmızı şapka giyebilecekleri söylenen Yahudilerin XVI. yüzyılda mavi şapka giymek zorunda olduğu, II. Murat'ın Makedonya'yı fethinden sonra yayımlanan fermanında ise Hıristiyanların mavi, Yahudilerin ise sarı başlık giymek zorunda olduğu belirlenmiştir. Belki de Hıristiyanların mavi giymesinden kaynaklanan bir sebeple gayrimüslimler için "gök başlı kâfir" imgesi de kullanılmıştır (2013, s. 439).

Osmanlı'da toplumsal yaşamda kılık kıyafet rengi, desen ve modelinin gayrimüslim-Müslim, yöneten-yönetilen, kadın ve erkek gibi ayrımlar dikkate alınarak belli kural ve uygulamalara tabi olduğunu belirten N. Sinan Turan (2005, s. 245), yoksul gayrimüslimlerin ise gök mavisi sarık saracakları bilgisini vermiştir. (2005, s. 247).

Bu bilgilere göre, diğer başlıklar altında değerlendirilen kullanımlarda da olduğu gibi, *gök başlu* deyimindeki *gök* ve *baş* sözcüklerinin "gök mavisi başlık" çağrışımı yapması inkâr edilemez. Ancak en başta değinilen değerlendirmeler sonucu bu deyim *Derleme Sözlüğü*'nde belirtilen "işe yaramaz, kötü" (1972, s. 2135) anlamına gelmekle birlikte *çok başlu (ziyâde-ser)* ile aynı deyim olduğunu söylemek mümkündür.

5. GÖK DEMÜR/ GÖK ÂHEN / GÖMGÖK DEMÜR

Sözlüklerde *gök demür/gök âhen* ve *gömgök demür* tamlamalarının anlamına ilişkin bir bilgiye rastlanmadı. Ancak çağdaş Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesinde, tamlamalardan oluşmuş renk adları kategorisinde “*göy-demir*”; Türkiye Türkçesi ve ağızları ile Tatar Türkçesinde at donu olarak “*demir gök - timer kük*” renginin varlığından söz edilmiştir. (Küçük, 2013, s. 795-796).

Konuyla ilgili olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin “Zırh” maddesinde şu bilgilere yer verilmiştir:

IV. Murad, Bağdat seferi hazırlıklarını yaparken sultanın otağının sağ yanında gözü pek ve dövüşken, tepeden tırnağa demir zırhlar içinde ve yayları ellerinde birkaç yüz okçu, sol yanında yine aynı durumda tüfenkçiler duruyordu. Bu sefere Rumeli beylerbeyi ‘gök demir’e bürünmüş, ak ve kızıl bayraklarla donatılmış alayı ile katılmıştı. Burada gök demir gök gibi parıldayan demir zırhlardı. Demire ‘gök’ sıfatının yakıştırılması, İslâm öncesi dönemlerden beri demirin Türk kültüründe kutsal sayılmasından kaynaklanmaktadır. Evliya Çelebi de zırhlı askerlerle ilgili olarak ‘gök demire bürünmüş’ ifadesini sıkça kullanmıştır. Melek Ahmed Paşa'nın alayının Van Kalesi'nden ayrılışında düzenlenen töreni tasvir ederken de sadece gözleri görünen heybetli muhafızların gök rengi demire bürünmüş, potluklu, derbendî toğulgalı, zırh külâhlı, serpenahlı ve kaz göğüslü demir (göğüs zırhı) zırh giydiklerini belirtmiştir. Atlarını ise ‘yancıklı, deniz hotaslı, sineleri demir kalkanlı, alınları demir harbeli, sağrıları kaplan ve pars postu küheylân atlar’ şeklinde anlatmıştı (Çoruhlu, 2013, s. 395).

Gök demür ibaresinin geçtiği bir başka kaynak ise *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin “Murad I” maddesidir: “...*Şâhin'in yanında 1000 kadar er kalmış, gün ağardığında beklenmedik bir anda karşılarında “30.000 gök demirli kâfir” belirmiş*” (İnalcık, 2020, s. 161).

Bu bilgilere göre, *gök demir* ibaresindeki *gök* sözcüğü “mavi renk” anlamında kullanılmıştır. Demir ise “demirden yapılmış savaş elbisesi (zırh)” anlamındadır. Enverî⁷'nin aşağıdaki beytindeki “demür geyümlü” ifadesi ve Şem’î (öl. 1529-30)’nin “feleğin ve deryanın zırh giydiği”ni söylediği beyitler buna kanıt niteliğindedir:

Tiğün ey şeh bir demür geyümlü gömgök gâzîdür

⁷ (Öl. ? Söz konusu beytin *Mecma'un-Nezâ'ir*'de yer alması dolayısıyla Enverî 16. yüzyıl şairi olmalıdır.)

Yüz çevürmez niçe biñ küffârdan eyler şavaş Enverî (Köksal, 2017, s. 714)

Ğavs olup tır ile kırdı kemânun meh-i nev

Gök demür oldu felek geydi zırhlar deryâ Şem'î (Karavelioğlu, 2005, s.

376)

Gök demür ibaresinin yer aldığı aşağıdaki örneklerde de *gök* sözcüğünün *mavi* renk anlamında kullanılmış olduğu açıktır. Buna göre, kalıplaştığı görülen *gök demür* ibaresinin bu makalenin sınırları dışında kaldığını söylenebilir. Ancak bu konuda kaynaklarda ve özellikle sözlüklerde yeterli bilgi bulunmadığı için burada ele almakta sakınca görülmemiştir. Öte yandan *gök/gömgöke*, sözlüklerde *mavi/yeşil* anlamı verilmişse de buradaki *mavi*, laciverde yakın, morumsu koyu bir *mavi* renk tonunun da adıdır. Öyle ki divan şiirinde *sünbül* ve *menekşenin* rengi *gök/lâcivert* olarak ifade edilmiş ve *gök* sözcüğü “morarma ve morluk” karşılığı olarak da kullanılmıştır. Dolayısıyla *gök* ve *gömgök*, tıpkı *kara/siyah* gibi koyu renk niteliği taşıması nedeniyle “koyuluk, yoğunluk, çokluk” anlamı kazanmıştır. Yani bu renk adlarının çokluk anlamı kazanması renk anlamından bağımsız değildir. Bu nedenledir ki örnek beyitlerde *gök demür* (zırh) giymiş asker topluluğunun kuşbakışı veya uzaktan görüntüsünün, *mavi* renk yoğunluğuna işaret ettiği kadar demirden yapılmış silah, teçhizat ve giysi ile donanmış asker çokluğunu ve dolayısıyla demir çokluğunu çağrıştırmasının akla yatkın olduğunu belirtmek gerekir.

Şeyhülislam Yahyâ (öl. 1517), “Yüce hükümdarı ve ona eşlik eden zırhla (*gök demirle*) donanmış maiyetini ya da askerlerini görünce yeryüzünü gökyüzü sandığını” söylerken bu kalabalığın bulunduğu zeminin bütünüyle *gök* rengine büründüğünü anlatmaktadır. Ancak *gök* sözcüğünün tevriye yoluyla zeminin tamamen demirle kaplandığını çağrıştırdığını söylemek de mümkündür.

*Muğarreb kılların yanınca ol şâh-ı felek-ğadrün*⁸

Görince gök demür içre zemîni âsmân şandum Yahyâ (Kavruk, 2001, s.

493).

Aynı durum Nev'îzâde Atâyî (öl. 1635)'nin asker kalabalığını dalgalı denize ve asker saflarını dalgalara benzettiği şu beyitte de geçerlidir. Zira *gök* sözcüğü denizin hem *mavi* rengi hem de uçsuz bucaksızlığı dolayısıyla öncelikle renk, tevriyeli olarak da çokluk anlamıyla yer almıştır.

ØAsker ammâ ki çü baħr-i mevvâc

⁸ ğadrün (Hazırlayanın düzeltmesi: Hd.): ğadrin (Kavruk, 2001, s. 493).

Gök demüriçre şufüfi emvâc Atâyî (Yelten, 2017, s. 79).

Aşağıda Bâkî (öl. 1600)'nin “feleğin gök demirle kaplı olması”ndan; Sun'î (öl. 1534-35) ve Cafer Çelebi (öl. 1515)'nin “gök demire gark olmak”tan söz ettiği beyitlerde de feleğin (gökyüzünün) sonsuzluğu ve “gark olma”nın “batmak, boğulmak, bütünüyle kaplanmak” anlamına gelmesi dolayısıyla *gök/gömgök* sözcüğünün renk ve çokluk anlamıyla tevriyeli kullanımından söz edilebilir.

Şakın şakın ki ey kaşu yâ tîr-i âhdan

Ger gök demür olursa felekler deler geçer Bâkî (Küçük, 1994, s. 138).

Yine gökâhene ğark oldılar Aşkirmâni⁹

Pâdişâhum Kara Boğdan'a gibi açınuñ Sun'î (Yakar, 2018, s. 77).

Gömgökdemüre ğark oluban bağladı şaflar

Kim düşmenüñ ile ide peykârı benefşe Cafer Çelebi (Erünsal, 2018, s. 194).

6. GÖMGÖK DELÜ/DİVÂNE¹⁰

Gömgök sıfatı bu başlık altındaki örneklerde *delü*, *divâne* sözcükleri ile *delü divâne* ikilemesi önüne gelerek “deliliğin son derecesini” anlatmaktadır.

Gömgök delüdür Leyli saçuñ fikri ile kim

Mecnün gibi düşmiş yine tağlara benefşe Revânî (Avşar, 2017, s. 157).

Mesîhî (öl. 1512)'nin şu beytinde *gömgök* çokluk anlamıyla *delü* sözcüğünü nitelerken daha önce *kıpkızıl* örneğinde değinildiği üzere, yine bir renk adı olan *kızıl* da *divâne*yi nitelemektedir. Beyitte *gömgök* deli olan *süsen*, *kızıl* *divane* olan ise *güldür*. Burada *gömgök* ve *kızıl* sözcükleri deliliğin son derecesine işaret etmekle birlikte, leff ü neşr sanatıyla *süsenin* mavi, *gülün* kırmızı rengi de çağrıştırılmaktadır:

⁹ Aşkirmâni (Hd.): Aşkirmâni (Yakar, 2018, s. 77).

¹⁰ *Gömgök delü kılmasa anı hatt-ı ğubârüñ / Mecnün oluban düşmez idi dağa benefşe* Hayâlî (Tarlın, 1945, s. 363).

Şimdi ben bir âftâbuñ olmuşam dildâdesi / Āsmân gömgök delüsidür zemîñ üftâdesi Sun'î (Yakar, 2018, s. 119).

Yazar gömgök delüdür yâre Őarz-ı hâli tûmârın / Ziyâiğönçesin süsen ider her bâr ham-der-ham Ziyâi (Gürgendereli, 2017, s. 158).

Yüz karasıdır çü öykünmek nigârâ zülfüne / Öykünen gömgök delüdür aña sünbüller gibi Sürürî (Ünver, 2020, s. 311).

Sürürî'nüñ gözi yaşına öykünürse ne tañ / Çü bir köpüklü delü dirdünüz şehâ gömgök Sürürî (Ünver, 2020, s. 189).

Yalınız hürşid sanmañ yâre germiyyet satar / Şuda zencirin sürür gömgök anuñ divanesi Zihnî (Gıynaş, 2017, s. 2780).

Süsen ü gül görelü sen serv-ı kaddi bâğda

Birisi gömgök delü biri kıızıl dîvânedür

Mesîhî (Mengi, 1995, s. 172).

Mostarlı Ziyâî (öl. 1584)'nin aşağıdaki beytinde de kıpkızıl ve gömgök, hem gül ve süsenin renk özelliğini çağrıştırmış hem de çokluk ifade etmektedir:

O servüñ zülfî zencîrin görelden bâğ-ı Öâlemde

Olupdur kıpkızıl dîvâne gül gömgök delü süsen

Ziyâî (Gürgendereli, 2017, s. 173).

Bursalı Rahmî (öl. 1567-68) *gömgökü delü divane* ikilemesine sıfat olarak kullanmıştır. Burada hem *gömgökün* pekiştirme hecesi içermesi, hem aynı anlamda iki kelimedenden oluşan ikilemenin kullanılması deliliğin çokluğunun derecesindeki abartıyı göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

Şabâ zencîr urup gömgök delü dîvâne olmuşdur

Görince kef geçer¹¹ cânânı kendünden geçer deryâ

Rahmî (Erdoğan, 2017, s. 66).

Vusûlî (öl.1592-94) de zaten divane olduğunu belirttiği menekşenin *gömgök delü* olduğundan kuşkulandığını belirtirken, delilik derecesini olabildiğince abartılı anlatmak istemiştir. Burada da menekşenin mavi renginin çağrışımı gözden kaçmamaktadır:

Ne yüz karasıyla hatuña öykünebildi

Gömgök delüdür var ise dîvâne benefşe

Vusûlî (Taş, 2010, s. 177).

Enverî *gömgökü* cinaslı kullanarak hem “masmavi/mosmor” hem de “son derece” anlamına yer vermiştir:

Riyâ sengiyle cismîni gömgök itdür dögmeden şüfî

Ħaķîkatde dilâ gömgök delüdür eyle bil anı

Enverî (Köksal, 2017, s. 1738).

7. GÖK / GÖMGÖK TER (DER)

Bu başlık altındaki örneklerde *gök* ve *gömgök*, *ter (der)* sözcüğünü nitelemekte ve *kan ter içinde kalmak* deyimini ile eş anlamlı olarak “terden sıırıslıklam olma, çok terleme”yi anlatmaktadır.

¹¹ “Kendinden geçmek, kendini kaybetmek” anlamındaki *kef geçmek* deyiminin divan şiirindeki örnekleri ve kazandığı diğer anlamlar hakkında geniş bilgi için bkz. (Aslan, 2019, s. 154-172).

- İrişdi benefşe nitekim peyk-i mübeşşir*
Müstağrağ olup gök dere düşında bacağı Zâtî (Kurtoğlu, 2017a, s. 200).
- Boyandı gök dere firûze dökdi derdinden*
Hirâs şaldı Nişâbür'a leşker-i nigeħün Şeyh Gâlib (Gürer, 1994, s. 475).
- Yine gömgök tere batmış çıkageldi çemene*
Nev-bahâr irdi diyü virdi haberler sünbül Bâkî (Küçük, 1994, s. 63).
- Sevindi rakş ile gömgök der oldı çarħ-ı kebüd*
Tuyalı nisbetini âsitân-ı cânâna Nevî (Tulum ve Tanyeri, 1977, s. 358)
- Gömgök dere müstağrağ olup geldi benefşe*
Düşında¹² biter niteki bir peyk-i mübeşşir Zâtî (Kurtoğlu, 2017a, s. 156).
- Şeb-nemden utanup gice gömgök dere batdı*
Öykündüg' için bu hat-ı tannâza benefşe Sehî (Yekbaş, 2020, s. 295).

8. GÖMGÖK SU

Âhî (öl. 1517) *gömgökü* suya sıfat yaparak “sırılsıklam” anlamında kullanmıştır:

Dest-mâlin gözleri yaşıyla gömgök şu idüp
Ol bahâr-ı hûsne karşı ebr-i bārân ağlasun Âhî (Kaçalın, 2017, s. 2452).

9. GÖMGÖK ÂŞIK

Sürûrî (öl. 1562)'nin beytinde *gömgök*, “çok, çılgınca, (mec.) sırılsıklam” anlamıyla âşık sözcüğüne sıfat olmuştur. Şair *gömgök âşık* olduğunu belirtirken, kendisini bu bakımdan mor menekşeye benzetmiştir. Bu teşbihle *gömgök* sözcüğünün “mosmor” anlamı da çağrıştırılmıştır:

Boynunu burmuş benefşe gibi gömgök Őâşıqam
Ey yüzi gül çekme gel kılınç bıcağ süsen gibi Sürûrî (Ünver, 2020, s. 299).

¹² Düşında (Hd.): Düşünde (Kurtoğlu, 2017a, s. 156).

10. GÖMGÖK GÂZÎ

Enverî, hükümdarın kılıcını zırh giymiş gaziye benzetirken, *gömgökü gazinin* sıfatı olarak kullanmıştır. Burada *gömgök gâzî* tamlaması “tam bir gazi, çok savaşçı, sürekli yılmadan savaşan” anlamındadır.

Tiğün ey şeh bir demür geyümlü gömgök gâzîdür

Yüz çevürmez niçe biñ küffârdan eyler şavaş Enverî (Köksal, 2017, s. 714).

Sonuç

Türkçe bir renk adı olan *gök* (mavi/yeşil) ve onun pekiştirme hecesiyle türetilerek oluşmuş *gömgök* (masmavi/yemyeşil) biçimi, Türkçenin söz varlığında renk anlamı dışında çokluk anlamıyla da yer almıştır.

Adı geçen renk adlarının, divan şiirinde bu bağlamda kullanımına ilişkin yapılan taramalar sonucu, farklı isimler önüne gelerek sıfat görevinde oldukları görülmüştür. Buna göre, tespit edilen örnekler 10 başlık altında ele alınmıştır. Bunlar; 1. Gök kandil/ Gök kanzil/ Gök zurna/ Gök ser-hoş, 2. Gök düşmen, 3. Gök zügürd, 4. Gök başlu, 5. Gök demür/Gök âhen/Gömgök demür, 6. Gömgök delü/ divâne, 7. Gök/Gömgök ter (der), 8. Gömgök su, 9. Gömgök âşık ve 10. Gömgök gâzî başlıklarıdır.

Bunlardan “Gök demür/Gök âhen/Gömgök demür” başlığı altındaki örneklerde *gök* ve *gömgök*, “mavi ve masmavi” anlamındadır. Bu örnek *gök/gömgök* sözcüklerinin çokluk anlamında kullanımını yansıtmamakla birlikte, kaynaklarda bu ibareye ilişkin yeterince bilgiye ulaşılamaması nedeniyle burada yer verilmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu örneklerde *gök* ve *gömgök* öncelikli olarak renk anlamıyla kullanılmışlarsa da tevriye yoluyla çokluk anlamının da çağrıştırıldığı kanaatine varılmıştır.

Diğer bir örnek olan *gök başlu* deyimine ilişkin tespit edilen iki örnekte, bu deyim *kâfir* sözcüğünü nitelediği görülmüştür. *Derleme Sözlüğü* dışında bilgiye ulaşılamayan bu deyim, *çok başlu (ziyâde-ser)* deyimi ile yapı ve anlam bakımından aynı deyim olduğu sonucuna varılmıştır. Çünkü *gök kandil/ gök kanzil/ gök ser-hoş* deyimleri gibi, *gök* sözcüğünün “çok” anlamı ve her iki deyim kullanım ve anlam benzerlikleri *gök başlu* ve *çok başlu* deyimlerinin aynı deyimler olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Makalenin kapsam ve sınırlılığı içinde, ele alınan kimi örneklerde tıpkı *gök/gömgök* gibi birer renk adı olan Türkçe *kızıl/kıpkızıl* sözcüklerinin de çokluk anlamıyla kullanıldıkları görülmüştür. Ancak *kızıl/ kıpkızıl*, söz konusu örnek metinlerde çokluk anlamıyla yalnızca Farsça *düşmen* ve *dîvâne* sözcüklerine sıfat olmuştur. Bu makalenin hazırlık ve araştırma sürecinde *kızıl/ kıpkızıl* sözcüklerinin bu anlamda başka kullanımlarının olup olmadığına yönelik yapılan sınırlı bir tarama sonucu, Türkçe *deli* ile Arapça *meftûn* ve *meçnûn* sözcüklerine de sıfat oldukları görülmüştür. Daha geniş kapsamlı taramalarda yeni örneklerle ulaşmanın mümkün olabileceğini belirtmek gerekir.

Aynı şekilde *gök kandil/ gök kanzil* deyimleri değerlendirilirken, buradaki *kandil* sözcüğünün, kaynaklarda belirtildiği gibi Arapçadaki *ķandîl* sözcüğü olmadığı anlaşılmıştır. Bu tespit, yayımlanmak üzere tarafımda hazırlanacak başka bir makaleye konu edilmiştir.

Gök/gömgök sözcüklerinin “çok, fazla, aşırı, son derece” anlamında kullanıldığı örneklerin pek çoğunda tevriye yoluyla renk anlamlarının da çağrıştırlarak çokanlamlılık yaratıldığı dikkati çekmiştir.

Değerlendirilen örneklerde dikkati çeken diğer bir husus da iki farklı unsuru aynı şekilde nitellemek üzere *gök demür* ve *zirh*; *gömgök delü* ve *kıpkızıl dîvâne*; *kızıl düşmen* ve *kan yağ* gibi eş anlamlı ibarelerin aynı mısra içinde kullanılmış olmasıdır. Bu kullanımlar, ifadede tekrara düşmeme amacı taşımakla birlikte, eş anlamlı olmaları itibarıyla birbirlerinin anlamını pekiştirme ve açıklamaları ve bu konudaki söz varlığının zenginliğini göstermeleri bakımından dikkat çekici bulunmuştur.

Renk adlarının *çokluk* anlamı çerçevesinde, *gök /gömgök* örneğine ilişkin farklı örnekler çıkabileceği gibi farklı kullanımların ortaya çıkmasının da mümkün olduğunu belirtmek gerekir.

Kaynakça

Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S.,Cunbur, M. (1958). *Fuzuli-Türkçe Divan*. Ankara: İş Bankası Yayınları.

Aslan, Ü. (2019). Kef Geçmek Deyimi Üzerine. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı* içinde (s. 154-172). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Ayverdi, İ. (2020). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lûgati*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık.

Boztepe, H. N. (1338-40). *Nedim Dîvânı*, İstanbul: İkdâm Matbaası.

- Çetinkaya, Ü. (2009). Divan Şiirinde 'Çok Başlı (Ziyâde-ser)' Deyimi Üzerine. *Turkish Studies - Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(2), 226-245.
- Çoruhlu, T. (2013). Zırh. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 44, s. 294-395). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demir, R. (2013). Osmanlı Şiirinde Öteki ve Başkası Olarak Kâfir İmgesi. *Turkish Studies - Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 431-445.
- Derleme Sözlüğü* (1972). Komisyon (Yay. Haz.). C. 4. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürer, A. (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme- Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, H. (2020). Murad I. *İslâm Ansiklopedisi* (C.31, s. 156-164). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit-Divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karavelioğlu, M. A. (2005). *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'i'nin Dîvânı'nun Edisyon Kitiği ve İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kenanoğlu, M. M. (2007). *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Küçük, S. (2013). *Türkçenin Renklere Dayalı Söz Varlığı*. *Yeni Türkiye*, 9(55), 791-803.
- Lings, M. (2003). *Simge ve Kökenörnek*. (S. Sahra, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Mengi, M. (1995). *Mesîhî Dîvanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Nar, O. (2007). *Şeyhî Hayatı ve Dîvânının Tenkitli Metni*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Olgun, İ., Draşan C. (1984). *Farsça-Türkçe Türkçe-Farsça Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Redhouse, S. J. W. (1992). *Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ. (1992). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). *Necâtî Beg Dîvânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î-Dîvan (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Turan, N. S. (2005). 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrı Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 60(4), 239-267.
- Uluışık, Y. P. (2021). Hakas Türklerine Ait Kahramanlık Destanlarında Renk Sembolizmi I: Ak/Beyaz. *Turkish Studies Language and Literature*, 16(1), 485-513.
- Yıldırım, A. (2006). Renk Simgeciliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi. *Millî Folklor*, 18(72), 129-140.
- Yüce, S. (2010). *Atâyî (Nevâlîzâde) Dîvânı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

- Aksoyak, İ. H. *Haşmet Dîvânı*. Erişim Tarihi: 28.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57256,hasmet-divanipdf.pdf?0>
- Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0>,
- Bektaş, E. (2017). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. Erişim Tarihi: 28.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973,pertev-divanipdf.pdf?0>
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>

- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâci-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. Erişim Tarihi: 28.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0>
- Gıynaş, K. A. (2017). *Pervane Bey Mecmuası*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0>
- Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâi Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0>
- Kaçalin, M. S. (ty.). *Âhî- Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0>
- Kırbyık, M. (2017). *Kâtib-zâde Sâkıb Dîvânı*. Erişim Tarihi: 28.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56426,katib-zade-sakib-divanipdf.pdf?0>
- Köksal, M. F. (2017). *Edirneli Nazmî- Mecma'u'n-Nezâ'ir (İnceleme-Metin)*. Erişim Tarihi: 27.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>
- Kurtoğlu, O. (2017a). *Zâtî Dîvânı- Gazeller Dışındaki Şürler (İnceleme-Metin)*. Erişim Tarihi: 27.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>
- Kurtoğlu, O. (2017b). *Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı, (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*. Erişim Tarihi: 28.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>
- Taş, H. (2010). *Vusûlî-Dîvân (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Erişim Tarihi: 27.09.2023. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0>
- Ünver, N. (2020). *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73951,gelibolulu-sururi-divanipdf.pdf?0>
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Erişim Tarihi: 03.10.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>
- Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0>
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. Erişim Tarihi: 27.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>
- Yelten, M. (2017). *Sohbetü'l-Ebkâr*. Erişim Tarihi: 28.09.2023.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55751,sohbetul-ebkarpdf.pdf?0>

Yenikale, A. (2017). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Erişim Tarihi: 28.09.2023.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>

Summary

Owing to the multitude of associations that colors elicit in the human mind, words bearing color names have acquired connotations that extend far beyond initial meanings. For example, the Turkish word *kara* and the Persian-origin word *siyâh-siyeh* are frequently used in oral and written culture to mean shame, defect; bad, inauspicious, dark, intense; violent, strong; much, too much, excessive, etc. The meaning of “a lot, much, excessive” of the words *kara/siyah* is also seen within the semantic framework of the words *gök* and *kızıl*. It is possible to see that the Turkish word *gök*, which appears in dictionaries as the name of the colors blue and green, is frequently used in literary works with a symbolic meaning similar to that of other color names.

The purpose of this article is to assess the instances of the Turkish color name *gök* in divan poetry, as well as its variant *gömgök*, which is derived from its reinforcement syllable, in the sense of “a lot, much, excessively, extremely” in addition to the color meanings expressed in the form of “blue/green” and “deep blue/green”, similar to some other color names. With the exception of two, these meanings of these words were not found in dictionaries.

Several examples were gathered for this purpose by scanning numerous *divan*, *mesnevi*, *nazire* miscellany, and other sources containing sample poems on the topic. Through analysis of the collected samples of poetry, it is discovered that the terms *gök* and *gömgök* are employed as adjectives preceding different nouns. Accordingly, each adjective phrase is organized as a heading in the article. Those with the same meaning are covered under a single heading.

Some of the examples compiled on the subject have the same meaning and structure. Rather than selecting some of them and excluding others from the study, the examples not included under the subject headings are indicated in the footnotes appended to the relevant headings.

By the end of the study, it is demonstrated through specific instances that the Turkish color names *gök* (blue/green) and its form *gömgök* (deep blue/green), derived from its reinforcement syllable, have several meanings in Turkish vocabulary in addition to their color meaning.

Examples involving the words *gök* and *gömgök*, which act as adjectives before different nouns and thus form adjective phrases with the nouns they define, are discussed under ten headings. These are; 1. *Gök Kandil/ Gök Kanzil/ Gök Zurna/ Gök Serhoş*, 2. *Gök Düşmen*, 3. *Gök Zügürd*, 4. *Gök Başlu*, 5. *Gök Demür/ Gök Âhen/ Gömgök Demür*, 6. *Gömgök Delü/ Dîvâne*, 7. *Gök/ Gömgök Ter (Der)*, 8. *Gömgök Su*, 9. *Gömgök Âşık* and 10. *Gömgök Gâzî*.

The terms *gök* and *gömgök* denote “blue and deep blue” in the examples found under the heading “*Gök Demür/ Gök Âhen/ Gömgök Demür*”. This example is included here because there is insufficient information about this expression in the sources, even though it does not illustrate the use of the words *gök/ gömgök* in the sense of multiplicity. On the other hand, it is determined that the meaning of multiplicity is evoked through figurative language even though *gök/ gömgök* is primarily used in the sense of color in these examples.

In the two examples of the idiom *gök başlu*, it was observed that this idiom describes the word *kâfir* (infidel). It was concluded that there is a strong possibility that this idiom, for which no information could be found except for a dictionary, may have the same meaning and structure as the Turkish expression *çok başlu* (Persian-origin *ziyâde-ser*). The idioms *gök başlu* and *çok başlu* may actually be the same idioms because of the “many” meaning of the word *gök* and the similarities in usage and meaning of both idioms, just as the idioms *gök kandil/ gök kanzil/ gök serhoş* have the same meaning.

Within the scope and limitations of this article, it was noted that in some of the examples, the Turkish color words *kızıl/ kıpkızıl*, which are similar to *gök/ gömgök*, were also used in the sense of multitude. Nonetheless, *kızıl/ kıpkızıl* is exclusively employed as an adjective for the Persian-origin words *düşmen* and *dîvâne* in the sense of multitude in the

aforementioned texts. During the preparation and research process of this article, I conducted a limited search for other instances where the words *kızıl* and *kıpkızıl* are used in a similar context. I found that they are also used as adjectives to describe Turkish *deli* and Arabic-origin *meftûn* and *mecnûn*. Therefore, it should be noted that it may be possible to reach new examples in more comprehensive scans.

Similarly, while evaluating the idioms *gök kandil/ gök kanzil*, it was understood that the word *kandil* here is not the Arabic-origin word *ḳandil* as stated in the sources. Thus, an upcoming study to be published will present some conclusions about the etymology of *kandil* and *kanzil*, which are defined in the sources as meaning “drunk, very drunk”.

It is noteworthy that in many of the examples where the words *gök / gömgök* are used in the sense of “very, much, excessively, extremely”, polysemy is created by evoking the meaning of color through figurative language.

Another important aspect in the examples evaluated is the use of synonyms such as *gök demür* and *zirh*, *gömgök delü* and *kıpkızıl dîvâne*, *kızıl düşmen* and *kan yağı* in the same verse to describe two separate elements in the same way. Although these usages aim to avoid repetition in the expression, they are found remarkable in terms of reinforcing and explaining the meaning of each other due to their synonyms and showing the richness of the vocabulary on this subject.

It should be noted that within the framework of the “multitudinousness” meaning of color names, it is possible to find different examples of the *gök/gömgök* example, as well as different usages.